

A 10—14 éves tanulók munkához való viszonya és a családi értékvilág összefüggései

A munka a társadalmi értékek között kiemelkedő jelentőségű: az emberi lét forrása, az egyén társadalmi beilleszkedésének, fejlődésének döntő eszköze. A munka az alapvető emberi értékek közé tartozik, a társadalomban egyrészt a szükségletkiegészítés eszköze, másrészt az ember önmegvalósítását biztosító szükséglete.

A különböző társadalmi rétegek a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyük, munkájuk jellege és tartalma alapján sajátos módon viszonyulnak a munkához is. A társadalmi együttélésben ezek az eltérő orientációk egymásra hatnak, az értékrendet formálják, alakítják.

A társadalmi értékek elsajátítása, átélése a közösségben (pl.: család, iskola, baráti, kortárs csoportok) való részvétel során alakul ki. Köztudott, hogy a tanulók munkához való viszonya nem kielégítő. Ennek többek között az az oka, hogy nincs kidolgozva a magatartás egységes, jól körülhatárolt követelményrendszere, valamint az eredményesebb nevelőmunkát megnehezíti a magatartás determinánsainak és hatásmechanizmusának kidolgozatlansága is. E hiányosságok megszüntetése csak olyan komplex vizsgálat segítségével remélhető, amelynek eredményei lehetővé tennék, hogy a gyakorló pedagógusok kezébe adhassuk a munkához való viszony alakításának hatékony módszereit és eljárásait.

Kutatások megállapításai szerint a tanulók értékorientációi a szocializációs folyamat társadalmi sajátosságai, s az értékorientáció létrejöttében, kialakulásában szerepet játszanak az értéktudati és értéktapasztalati tényezők, melyet több éves pedagógiai gyakorlatunk során magunk is tapasztalhatunk.

Vizsgálódásainkat 10—14 éves tanulók körében végeztük, mivel ebben a korban ugrásszerűen megnő a magatartásszabályozó szerep, s éppen ezért ekkor a legjobban megragadhatók a szerep részletei is. Az iskolákat úgy választottuk ki, hogy különböző összetételű iskolák tanulói vegyenek részt a vizsgálatban, ezért településszerkezet szerint a városi, községi s a falusi iskolák jelzett felső tagozatos osztályait hasonlítottuk össze. A témánkkal kapcsolatos eredményekből az fogalmazható meg, hogy: 1. a közösségi munkatevékenységben újabb gyermekrétegek találhatnak biztonságra és felelősségre; 2. a tanulók magatartása tükrözi a körülöttük levő felnőttek magatartását az adott tevékenységben; 3. a tanulói életmodellben két tényező a döntő: a tartalmas, változatos élet, az anyagi jólét igénye. Az életmodellt meghatározó tényezők: a tanulók szuverenitás igénye, az önmegerősítés szükségessége és a társszükséglet.

A fenti megállapítások elfogadhatóságának ellenőrzésére alkalmaztuk az alábbi vizsgálati módokat: esettanulmányok, élettörténetek, élettervkészítés, interjú, kérdőívek, valamint a kollektív munka szituációinak elemzése.

Itt arra vállalkozom, hogy bemutassam azt a kérdőív-részletet, melyben tíz független változóval dolgoztunk, s megmutatja a tíz kulcsérték személyes vállalását és projekcióját a szülőkre. Bízunk abban, hogy írásunk sok iskolában talál visszhangra, mely arra készíti majd az osztályfőnököket, hogy saját osztályukban is figyelemmel kísérjék: következtetéseink mennyire általánosak, mennyiben demográfiai jellegűek, és mennyire fedezhetők fel új, sajátos vonások.

A tíz kulcsérték személyes vállalása és projekciója a szülőkre

A kérdőív kérdése így hangzott: Alább megfogalmaztunk tíz általános életcél. Kérjük, mondd meg mind a tízre vonatkozóan – külön-külön –, hogy az

- a) életcélja volt-e szüleidnek?
 - b) milyen mértékben valósult meg számukra?
 - c) életcélod-e neked?
1. Magas életszínvonal, gondtalan élet, sok pénz
 2. Rendezett, nyugodt, kiegyensúlyozott élet, biztosított megélhetés
 3. Érdekes, változatos, mozgékony, színes, cselekvő élet
 4. Kellemes, vidám, könnyű élet
 5. Elmélyült, alkotó jellegű munka
 6. Tartalmas, munkás élet; az a tudat, hogy fontos, amit az ember csinál
 7. Jelentős szakmai eredmények
 8. Sikeres élet, megbecsülés mások részéről
 9. Meleg családi élet, szeretet és bizalom légköre, gyermeknevelés
 10. Aktív részvétel a közügyekben, beleszólás a társadalmi problémákba

Azt, hogy egy-egy érték mennyiben volt célja a szülőknél, külön megkérdeztük az apára, az anyára és mindkettőjükre vonatkozóan. A cél elérésének mértékét illetően öt fokozatot adtunk meg: a két pólus a „nem érték el” és az „elérte” kijelentés volt. A fokozatot itt nem vesszük figyelembe: a két elsőt negatív, a második hármát pozitív válasszá összevontan kezeljük.

A válaszadás és a projekció globális eloszlása

Mindenekelőtt vegyük szemügyre a globális elosztásokat abból a szempontból, hogy az egyén mennyiben tekinti a fenti tíz értéket a saját céljának.

A tíz kulcsérték vállalása a válaszolók által %-ban

1. Jólét	58,35%
2. Rendezett élet	91,38%
3. Érdekes élet	83,62%
4. Kellemes élet	55,92%
5. Alkotó munka	55,38%
6. Tartalmas élet	89,83%
7. Szakmai eredmény	81,93%
8. Sikeres élet	86,76%
9. Családi élet	94,36%
10. Társadalmi aktivitás	55,62%

Már az első pillanatban világos, hogy az értékek két csoportba oszlanak, a 80% felett és a 60% alatt válaszoltakra. Ennek megfelelően a globális sorrend (a vállalás csökkenő mértékében) a következőképpen alakult:

I. kategória: családi élet	II. kategória: jólét
rendezett élet	kellemes élet
tartalmas élet	társadalmi, közéleti
érdekes élet	aktivitás
szakmai eredmények	alkotó munka

Ez a kép mindenekelőtt összhangban van azzal a megállapításunkkal, hogy tanulóink értékrendszerére elsődlegesen jellemző a privát orientáció. A két legprivátabb érték (családi élet, rendezett élet) áll az első helyen 90%-os súlyával, s az I. kategórián belül is mintegy külön kategóriát alkotott. A II. kategória négy érték közül a globális

sorrend az utolsó kettő nem privát érték. Másfelől figyelemre méltó, hogy a II. kategóriába került két, egyaránt radikálisan privát érték, a „jólét” és a „kellemes élet”. Így azt a sajátos képet kapjuk, hogy az 50–50%-os alacsony minták az értékeknek két szélsőséges fajtája került: részint az értékeknek teljesen gondtalan, mélységek nélküli élet vágya, részint pedig a társadalmilag aktív, produktív önkifejezés célja. Ezzel szemben a globális rangsor pozitív párját három érték alkotja: a meleg családi élet, rendezett élet és tartalmas élet. Ez a három érték a polgári koordináták között mozgó ember külső-belső egyensúlyát definiálja, s ennek a három értéknek normatív ereje van. Azt mondhatnánk tehát, hogy a tanulók gondolkodásában globális uralkodó ideológiai elem a meleg, békés családi élet, a biztos megélhetés, ezzel szemben a társadalmi aktivitás és az alkotó színvonalú önkifejezés szükséglete csak lehetséges attitűd.

Mielőtt rátérnénk a tanulók különböző csoportjai közötti különbségekre, nézzük meg előbb szintén globális szinten, hogyan vetítik rá ezeket az értékeket ugyanezek a tanulók a szüleikre, vagyis hogy milyen arányban feltételezik szüleikről a tíz kulcsérték vállalását.

A tíz kulcsérték differenciálatlan projekciója a szülőkre %-ban

1. Jólét	55,77%	6. Tartalmas élet	92,23%
2. Rendezett élet	97,7%	7. Szakmai eredmények	72,11%
3. Érdekes élet	52,40%	8. Sikeres élet	89,65%
4. Kellemes élet	43,37%	9. Családi élet	95,27%
5. Alkotó munka	43,89%	10. Társadalmi aktivitás	45,22%

A sorrend: 9,6,2,8,7,1,3,10,5,4, és az „én” szerinti sorrendek: 9,2,6,8,3,7,1,4,10,5 globálisan erősen korrelál. De különbségek is megjelennek. A szülőkre vonatkozó értékek nem két, hanem három szinten helyezkednek el. A válaszolók mind a három vezető értéket szüleikre nézve még erősebben feltételezik, másfelől pedig az alsó értékeket még kevésbé vetítik rájuk, mint ahogy önmaguk vállalják. Még ha a rangkorreláció globális szignifikáns hasonlóságot mutat is, az eltolódások figyelemre méltóak, s a szülők vonatkozásában megváltozik a szintszerkezet:

I. kategória:	II. kategória	III. kategória:
rendezett élet	szakmai eredmények	jólét
családi élet		érdekes élet
tartalmas élet		társadalmi aktivitás
sikeres élet		alkotó munka
		kellemes élet

Ezt a sorrendet úgy is felfoghatjuk, mint a tanulóknak a szüleikkel való képzeletbeli vitáját, a szüleikre vonatkozó bírálatát. A jelek szerint a tanulók szemében a szak tudás, a szakmai teljesítmény nagyobb érték, mint ahogyan azt szerintük a szüleik felismerték. A válaszolók 78%-a az érdekes életet értéknek tekinti, szüleikről viszont csak 54%-ban feltételezik. Ha az adatot reprezentatívnek tekintjük, akkor a városi tanulók harmadrésze szerint szülei túlfeszített munkába, unalomba fojtják életüket, vagy elrontják. Szintén fontosnak tartják a szüleikhez képest a maguk számára a kellemes életet. A tanulóknak mintha az lenne a véleményük, hogy szüleik nem törekednek eléggé sem az érdekes, sem a kellemes életre, sem a jólétre, a kellenél sivárabban, egyhangúbban, igénytelenebbül, önmegtágóan élnek.

Kétségtelen ezzel szemben, hogy az alkotó munkát a tanulók jelentős része vállalja szülei nélkül (14%), a társadalmi aktivitást pedig (12%), vagyis a szülők a produktív és az aktív élet vonatkozásában is elmaraszthatók a tanulók egy másik csoportja által.

Megmutatkozik az is az ellentmondásokban, hogy jelen van a fokozódó kispolgárosodás és az emancipálódás folyamata a tanulók körében is, másrészt az érdekes élettel kapcsolatos számok tükrözik azt a pontot, ahol a tanuló radikálisan és nagyjából egységesen vél változtatnivalót szülei értékéhez, illetve értékrendszeréhez képest.

A két nem és az apa foglalkozása szerinti csoportok

A tíz kulcsértéket vállalók aránya a nem és az apa iskolázottsága szerint %-ban

Nemek	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Fiúk	61,3	88,6	83,3	57,7	56,2	88,8	82,5	83,1	93,6	55,0
Lányok	56,3	93,4	83,7	54,5	55,4	90,2	79,7	88,1	95,3	56,0
<i>Apa foglalkozása</i>										
Fizikai	55,8	90,9	85,9	51,2	57,2	87,0	84,0	94,5	87,0	61,6
Szellemi	53,5	88,3	88,0	48,6	62,7	89,0	86,8	82,4	94,7	57,7
Egyéb	62,0	93,1	81,5	60,4	52,9	52,9	90,2	79,8	88,8	90,5

Az áttekinthetőség kedvéért írjuk fel a rangsorokat is

Fiúk	9	6	2	3	8	7	1	4	5	10
Lányok	9	2	6	8	3	7	1	10	5	4

Apa foglalkozása

Fizikai	9	2	6	8	7	3	10	5	1	4
Szellemi	9	6	2	3	7	8	5	10	1	4
Egyéb	2	9	6	8	3	7	1	4	10	5

Akár a nem, akár az apa iskolázottsága szerinti rangsorok globálisan szignifikáns hasonlóságot mutatnak.

A globális egyezésen túl jelentős különbségek is megfigyelhetők

Fizikai dolgozók

- I. kategória: családi élet, rendezett élet, tartalmas élet, szakmai eredmények, érdekes élet
- II. kategória: társadalmi aktivitás
- III. kategória: alkotó munka, jólét, kellemes élet

Szellemi dolgozók

- I. kategória: családi élet, tartalmas élet, rendezett élet, érdekes élet, szakmai eredmények, sikeres élet
- II. kategória: alkotó munka
- III. kategória: társadalmi aktivitás, jólét, kellemes élet

Egyéb

- I. kategória: rendezett élet, családi élet, tartalmas élet, sikeres élet
- II. kategória: érdekes élet, szakmai eredmények
- III. kategória: jólét, kellemes élet
- IV. kategória: társadalmi aktivitás, alkotó munka

Ha külön-külön vesszük szemügyre az értéktartományokon belüli sorrendet, a következőket állapíthatjuk meg:

a) *A két nem vonatkozásában:* a lányok attitűdrendszere ellentmondásosnak tűnik. A skála felső pólusán ők képviselik erősebben a tradicionálisabb és beszűkültebb szemléletet, ezzel szemben az alsó póluson devalválják a kellemes életet a társadalmi aktivitás javára. A lányok nyilatkozatában a férfi és a női szerep hagyományos különbsége is

megmutatkozik. Megmutatkozik egy másik összefüggés is, a lányok szignifikánsan nagyobb arányban vállalnak megbízatásokat, közösségi-társadalmi munkát. A társadalmi aktivitás bizonyos értelemben „hivatalos” érték, az intézmények által képviselt normarendszer lényeges elemei. Itt verbális alkalmazkodásról van szó, s bizonyítják mindazok az adataink is, amelyeknek tanulsága szerint a lányok kritikátlanabbak a társadalmi-közösségi kérdésekhez.

b) *Az apa iskolázottsága szerinti* rangsorban érvényesül az a tendencia, hogy az értelmiségtől a munkásság felé haladva erősödik a tradicionális és privát beállítottság, és gyengülnek az emancipációs törekvések. Megfigyelhető egy eltérés a szellemi és fizikai származás kategóriája között: az utóbbiakhoz tartozók nagyobb felelősséget tulajdonítanak a társadalmi aktivitásnak, mint az alkotó munkának. Ennek a jelenségnek két, esetleg alternatív, esetleg együttesen ható oka lehet. Elképzelhető, hogy a szellemi foglalkozású családban az alkotó munka nimbusza, értéke annyival erősebb, háttérbe szorítja még a társadalmi aktivitást is, annak ellenére, hogy látni fogjuk, a diplomás szülők gyermekei képviselik általában a legerősebben azokat az értékeket, amelyek tipikusan jellemzik a vezető réteg ideológiáját.

A szülőkkel való egyetértés és szembefordulás változatai

Mindenekelőtt megállapíthatjuk azt, hogy maguk a válaszolók milyen mértékben vállalnak egy értéket mint életcélt; csak igen kis mértékben függ attól, hogy azt szerintük a szülők mennyiben érték el. Ezek az arányok valamennyi szóbanforgó értéknél gyakorlatilag konstansak.

A tíz kulcserőteket vállaló válaszolók aránya ezen a csoporton belül, amelynek tagjai szerint a megfelelő értéket a szülők elérték

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
82,4	92,2	91,1	85,1	81,6	93,0	90,1	91,4	94,9	74,0

Az értéket vállaló válaszolók aránya azon a csoporton belül, amelynek tagjai szerint a szülők a megfelelő értéket nem érték el

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
75,9	88,5	90,5	77,9	73,0	80,5	77,1	80,2	87,2	64,5

Különbség

6,5	3,7	0,6	7,2	8,6	10,5	13,0	11,2	7,7	9,5
-----	-----	-----	-----	-----	------	------	------	-----	-----

A különbségek rangsora statisztikailag teljesen független az értékek mindennemű más rangsorolásától. Feltehetően három tényező kombinált hatása határozza meg:

1. a szülőkre való projekciónak és a saját értékvállalásnak az egymáshoz való viszonya;
2. a tanulók értékvállalásának önálló sajátosságai;
3. végül az a körülmény, hogy szülei feltételezett törekvését mennyire érzi hiábavalónak, illetve sikeresnek.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a tanulók értékvállalását nem befolyásolja, hogy véleményük szerint szülei az illető célt milyen mértékben érték el. Ennél sokkal fontosabb probléma, hogy a tanulók mennyiben vállalják a különböző értékeket a szüleikkel egyetértőleg, illetve azok ellenére.

Az értékeket elfogadó, illetve elutasító válaszadók aránya a csoporton belül, akik a szülőktől a megfelelő érték elfogadását, illetve elutasítását feltételezik

„Én” igen	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
<i>Szülők</i> igen	80,6	91,6	90,9	82,5	80,2	92,8	88,8	77,9	93,5	82,4
nem	30,6	93,8	74,3	34,0	36,0	60,1	61,9	65,8	88,0	40,5
„Én” nem										
<i>Szülők</i> igen	19,4	8,4	9,1	17,5	19,8	7,8	11,2	22,1	6,5	27,6
nem	69,4	36,2	25,7	66,0	64,0	39,9	38,1	34,2	14,0	59,5

A szülőkkal egyetértőleg vállalt értékek rangsora:

9. 6. 2. 3. 7. 4. 1. 5. 8. 10.

Ez a sorrend nagyjából megegyezik a válaszadók értékvállalásának globális sorrendjével.

A fenti táblázat első sorának lényeges jellegzetessége, hogy mozgása határozott irányt mutat ugyan, de szűk tartományban. Tehát tény, hogy a szülők feltételezett álláspontjával való pozitív egyetértés az értékek globális választási rangsorával korrelatív módon csökken. Világos, hogy a szülőkkal való *egyetértés mértéke* együtt csökken az érték súlyával: minél kevésbé fontos az érték, annál kevésbé kényszerítő a szülőkkal való egyetértés. Másfelől azonban a mozgás szűk tartománya azt mutatja, hogy ez a tendencia *gyenge*: mintha a szülőkkal való egyetértés szükséglete valamivel erősebb tényező volna maguknak az értékeknek a súlyánál.

Merőben más képet mutat azoknak a válaszolóknak az állásfoglalási rendszere, akik szerint az egyes értéket szüleik *nem* fogadják el. A sorrend:

9. 3. 8. 2. 7. 6. 10. 5. 4. 1.

Önmagában, alaptendenciáját tekintve némileg hasonló a globális értéksorrendhez, hogy azonban mennyire másról van szó, azt már az igenlő szülőkkal való egyetértés imént közölt sorrendjéhez való viszonya is mutatja. Itt már igen éles a nagyságbeli különbség a két alapvető értéktartománytól függően.

A válaszolók a családi élet értékét 86%-ban, érdekes életet 74%-ban, rendezett, tartalmas, sikeres életet, szakmai eredményeket 60–88%-ban elfogadják akkor is, ha szüleikről úgy érzik, hogy azok számára ezek nem voltak értékek. Más szavakkal: a tanulók globálisan, a köztudatban normatív erejű értékeket legalább kétharmados arányban még szüleikkel szembehelyezkedve is elfogadják, de a közfelfogás tekintetében bizonyos nonkonformitást invalváló értékeket a szülők ellenére csak nagyjából egyharmados arányban vállalják.

Ha ezeket az összefüggéseket mátrix alakjában írjuk fel, a következőket kapjuk:

A szülőktől való szembehelyezkedés nagyságrendjei

	Érvényes értékek	Kevésbé érvényes értékek
Szülők ellenére elfogadva	70	35
Szülők ellenére elutasítva	7	20

Az értékvalasztás terén a szülőkkel való szembe fordulás lehetőségét a közfelfogás és az identifikáció kombinált nyomása határozza meg. A lehetőség csökkenő sorrendje:

1. közfelfogáshoz csatlakozni szülői támogatás nélkül,
2. a közfelfogással szembe fordulni szülői támogatás nélkül,
3. a közfelfogással szembe fordulni a szülők ellenére,
4. a közfelfogáshoz csatlakozni a szülők ellenére.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a tanulók értékorientációját alapvetően a szülőkkel való identifikáció ereje határozza meg, de az alapvető determináción belül a tanulók állásfoglalását elsősorban a közfelfogás tömegvonzása katalizálja. Más szavakkal: az, hogy a tanuló elutasítson olyan értékeket, amelyet szerinte a szülei vállaltak, mindig kevésbé valószínű, mint az, hogy vállaljon olyan értékeket, amelyeket szerinte a szülei nem fogadtak el. Amikor azonban külön vizsgáljuk azt, hogy mennyiben lehet a szülők által elfogadottnak vélt értékeket elutasítani, erre a közfelfogással egyező értékeknek mindig kisebb az esélyük, mint az ettől eltérő értékeknek: végül megfordítva a szülők által el nem fogadottnak feltételezett értékek szintén nagyobb mértékben vállalhatók akkor, ha egyeznek a közfelfogással, mint az ellenkező esetben.

Alapvetően két lényeges információnk van. Az egyik az, hogy a nonkonform értékeket a szülők ellenére preferáló tanulók azonos irányban indulnak el társadalmi rétegre való tekintet nélkül. A második az, hogy a fizikai dolgozók gyermekeinél a szembe fordulás tendenciája valamivel erősebb: általában radikálisabban fordulnak szembe szüleikkel, míg a szellemi dolgozók gyermekei számára a szülők világa többé-kevésbé vállalt modell. A fizikai dolgozók gyermekeinél azonban olyan, amin túl kellene jutni, s a modell tudatlanul dolgozik bennük tovább.

VARCZÁBA ANNA

Kőrösy József Közgazdasági és Külkereskedelmi Szakközépiskola
Szeged

A magyarságkép egyes elemei a német nyelvű történelemtankönyvben

Napjainkban újraélednek térségünkben, Kelet-Közép-Európában a nemzeti érzések. Egyre nagyobb teret kapnak az öndefiníciós törekvések, a politikai és gazdasági útkeresések. A „csendes forradalom” (1989) óta hazánk is átmeneti-korszakot él-át: a folyamatos megújulás, átértékelés és értékrendváltás korát. Nem véletlenül van ma újra „reneszánsza” a reformkorszak gondolatiságának, Kölcsey Ferenc „haza és haladás”-jelmondatának. Ma ismét egybecsengően jelentkezik az európai élvonalba jutást igénylő „haladás” és a „haza”, a magyarság megvalósításának vágya és törekvése. A magyarságtudat és a magyar értékek ismerete, tudatos vállalása és terjesztése határainkon belül és kívül a felépítendő közös Európa-házat is gazdagító, az emberiség közkincséhez hozzájáruló törekvés.

A nemzeti oktatás-nevelés: a múlt és jelen társadalmi valóságának, az egyetemes és hazai történelmi fejlődés tendenciáinak megismertetése, a felnövekvő állampolgárok személyiségének formálása, világszemléletének megalapozása minden országban az iskolarendszer feladata. (A nyugatnémet iskolarendszer modellértékű Európában, de az osztrák szerkezet tanulmányozása is hasznos ötleteket adhat a hazai rendszerünk kor-